

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Ступінь вищої освіти	магістр	Форма навчання	денна/заочна	Навчальний рік/семестр	2024/2025 I
-----------------------------	----------------	-----------------------	---------------------	-------------------------------	--------------------

Силабус

Назва навчальної дисципліни	Теорія та методика наукових досліджень
Кафедра	Кафедра педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти
Освітня програма	Управління закладом освіти
Тип дисципліни, кількість кредитів та годин (лекції/практичні/семінарські/лабораторні заняття/самостійна робота)	Тип дисципліни (обов'язкова чи вибіркова): Кількість кредитів: 4 Лекції: 20 Практичні (семінарські) заняття: 16 Самостійна робота: 84 Вид контролю: залік
Викладач(і) відповідальний(і) за викладання навчальної дисципліни (імена, прізвища, наукові ступені і звання, адреса електронної пошти викладача/ів)	Кучай Тетяна Петрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти e-mail: tetyanna@ukr.net
Пререквізити навчальної дисципліни	Менеджмент в освіті; Теорія і методика викладання у ЗВО.
Анотація дисципліни, мета, завдання та очікувані програмні результати навчальної дисципліни, загальні та фахові компетентності, основна тематика дисципліни	Анотація дисципліни. Освітній компонент «Теорія та методика наукових досліджень» ознайомлює здобувачів освіти з основами, методологією та організацією науково-педагогічних досліджень, щоб створити цілісну картину науково-методичних основ ОК відповідно до ОПП підготовки фахівця. Дисципліна спрямована на підготовку майбутнього управлінця до оволодіння студентами теоретичними основами методології та методики науково-педагогічних досліджень, розвиток у них наукового мислення та підготовку до здійснення науково-педагогічних досліджень; опанування тем, щодо методології, методів та принципів наукового дослідження, навчально- та науково-дослідної роботи студентів, інформаційного забезпечення наукової роботи, підготовки рефератів як форми науково-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти, технологій виконання та захисту наукової роботи, загальних понять про методику та методи наукових досліджень,

	характеристики сучасних понять «академічна доброчесність / академічна недоброчесність», технології написання наукових тез. Мета: оволодіння студентами теоретичними основами методології та методики науково-педагогічних досліджень, розвиток у них наукового мислення та підготовка до здійснення науково-педагогічних досліджень; набуття компетентностей відповідно до освітньої програми. Сформувати у студентів поняття про науково-педагогічне дослідження, ознайомити із комплексом методів науково-педагогічного дослідження, допомогти майбутнім управлінцям в оволодінні основними теоретичними знаннями та практичними вміннями і навичками організації, проведення наукового дослідження, обробки їх результатів; розвивати науковий світогляд. Завдання полягає в ознайомленні студентів із сучасними методологічними проблемами науки; основними етапами науково-педагогічного пошуку; методами науково-педагогічного дослідження. Завдання дисципліни: – засвоєння основних методологічних понять і категорій, що стосуються науково-педагогічних досліджень; – усвідомлення сучасних методологічних підходів до вибору методики власного науково-педагогічного дослідження. – цілісне уявлення про науку як про систему знань і методу пізнання; – загальний аналіз методології та визначення її місця в науковому пізнанні; – викладання сутності загальнонаукових і конкретно-наукових методів і принципів дослідження; – планування й організації педагогічного експерименту; – обробка результатів наукових спостережень та їх оформлення; – виховання у студентів особистих якостей майбутнього педагога, дослідника; – робота з науковою літературою і підготовкою матеріалів до друку із дотриманням принципів академічної доброчесності; – прагнення до самонавчання, самовиховання, самовдосконалення. Програмні результати навчання ПРН 1. Знати на рівні новітніх досягнень концепції розвитку освіти і педагогіки, методологію відповідних досліджень. ПРН 2. Використовувати сучасні цифрові технології і ресурси у професійній, інноваційній та дослідницькій діяльності. ПРН4. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами усно і письмово для обговорення результатів освітньої, професійної діяльності, презентації наукових досліджень та інноваційних проєктів.
--	---

ПРН 6. Розробляти та реалізовувати інноваційні й дослідницькі проекти у сфері освіти/педагогіки та міждисциплінарного рівня із дотриманням правових, соціальних, економічних, етичних норм.

ПРН 9. Здійснювати пошук необхідної інформації з освітніх/педагогічних наук у друкованих, електронних та інших джерелах, аналізувати, систематизувати її, оцінюючи достовірність та релевантність.

ПРН 14. Застосовувати комунікаційні навички демократичного управління з педагогічної етики, мовної політики, полікультурності і різноманітності регіону.

ПРН 15. Здійснювати самостійне розв'язання складної задачі, розуміння ситуацій у сфері освіти, педагогіки та психології управління, організації теоретичного і практичного навчання.

Компетентності.

Інтегральна компетентність. Здатність розв'язувати проблеми, задачі дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері освітніх, педагогічних наук та управління закладом освіти його структурних підрозділів у системі освіти.

Загальні компетентності 1,2,4,6,7,9,10

ЗК1.Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК2. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК6.Здатність виявляти, ставити та розв'язувати проблеми.

ЗК7.Здатність до міжособистісної взаємодії.

ЗК9. Здатність працювати в міжнародному контексті.

ЗК10.Здатність проводити дослідження на відповідному рівні.

Спеціальні (фахові) компетентності

1,2,4,5,8,9,14

ФК1.Здатність проєктувати і досліджувати освітні системи.

ФК2. Здатність застосовувати та розробляти нові підходи до вирішення задач дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері освіти і педагогіки.

ФК4. Здатність здійснювати експертизу та надавати консультації двома мовами з питань освітньої політики та інновацій в освіті.

ФК5. Здатність розробляти і реалізовувати нові освітні інструменти, проєкти та інтегрувати їх в освітнє середовище закладу освіти.

ФК8. Здатність інтегрувати знання у сфері освіти/педагогіки та розв'язувати складні задачі у мультидисциплінарних та міждисциплінарних контекстах.

ФК9. Здатність до використання сучасних інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у освітній, дослідницькій та управлінській діяльності.

ФК14. Здатність ефективно використовувати особистісний потенціал креативності у питаннях управління і організації освітнього середовища теоретичного та практичного навчання.

Основна тематика дисципліни:

У результаті навчання студенти опановують теми:

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи наукових досліджень у педагогіці.

Тема 1. Наука як форма суспільної свідомості

Характеристика процесу наукового пізнання. Суб'єкти та об'єкти пізнання. Відмінності наукового та буденного пізнання. Рівні пізнання: почуттєвий і раціональний, емпіричний і теоретичний. Наука як суспільно значима сфера людської діяльності. Форми наукового знання. Наукове дослідження як форма здійснення і розвитку науки. Види наукових досліджень (фундаментальні та прикладні). Класифікація наукових досліджень та наук (природничі, гуманітарні, технічні, суспільні). Наукові школи. Наукові революції. Внесок українських вчених у науку. Глобальні кризи й проблема важливості науково-технічного прогресу.

Тема 2. Навчально-дослідницька робота студентів. Сутність і планування педагогічного дослідження.

Вимоги до написання та оформлення реферату. Основні структурні компоненти реферату (вступ, головна частина, висновки). Критерії оцінки реферату. Підготовка тез доповіді та наукової статті. Тези доповіді на конференції. Послідовність викладу змісту доповіді (актуальність проблеми; стан розробки проблеми в науці і практиці; основна ідея, положення, висновки дослідження; основні результати та їх практичне значення). Вимоги до написання наукової статті. Мета магістерської роботи. Етапи підготовки до написання та захисту магістерської роботи. Основні помилки, які найчастіше зустрічаються у магістерських роботах.

Особливості науково-педагогічного дослідження (неоднозначність перебігу явищ; неповторність педагогічних процесів; участь у педагогічних процесах людей; об'єкти у педагогічному дослідженні не бувають ідентичними). Головні критерії ефективності науково-педагогічного дослідження. Вимоги до здійснення науково-педагогічних досліджень. Види досліджень у педагогіці (якісні і кількісні, фундаментальні та прикладні, теоретичні та емпіричні). Етичні принципи здійснення науково-педагогічного дослідження.

Етапи виконання науково-дослідної роботи. Термінологічно-категоріальний апарат дослідження. Аналіз стану досліджуваної проблеми. Формулювання мети і завдань дослідження. Гіпотеза дослідження. Концепція науково-педагогічного дослідження. Об'єкт та предмет дослідження. Програма науково-педагогічного дослідження. Об'єм вибірки. Репрезентативність вибірки. Генеральна сукупність

Змістовий модуль 2. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження

Тема 3. Методологія педагогічної науки

Поняття методології. Методологія як теорія та як сукупність методів дослідження. Поняття методу, техніки, методики, процедури дослідження. Принципи науково-педагогічного дослідження (єдності теорії і практики, історизму, об'єктивності висвітлення педагогічних процесів, всебічного вивчення педагогічних процесів, конкретності істини, суперечності, заперечення, розвитку, причинності, системності).

Підходи у вивченні педагогічних явищ (аксіологічний, комплексний, структурний, функціональний, формалізований, цілісний, діяльнісний, культурологічний, суб'єктно-об'єктний, диференційований, індивідуальний, етнопедагогічний, моделювання, системний).

Тема 4. Теоретичні і емпіричні методи науково-педагогічних досліджень.

Поняття про метод наукового пізнання. Метод, методичний прийом і методика. Класифікація методів, що використовуються у педагогічних дослідженнях. Роль теоретичних методів дослідження у науковому дослідженні. Види теоретичних методів дослідження та їх характеристика: індукція та дедукція, аналіз і синтез, порівняння і класифікація, абстрагування та конкретизація. Поняття про модель та моделювання. Призначення моделей у науковому дослідженні.

Анкетування – як один із поширених емпіричних методів дослідження у педагогіці. Специфіка та види анкетного опитування. Структура анкети та види запитань. Переваги та недоліки анкетування при проведенні науково-педагогічного дослідження. Основні емпіричні методи дослідження у педагогіці: бесіда, експертна оцінка, інтерв'ю. Вимоги до питань інтерв'ю. Особливості підготовки та проведення інтерв'ю. Педагогічне спостереження. Використання методу вимірювання у педагогічних дослідженнях.

Тема 5. Педагогічний експеримент. Обґрунтування дослідження та його результатів

Сутність педагогічного експерименту. Види педагогічного експерименту (констатувальний, формувальний, контролюючий, природний, лабораторний). Планування експерименту (постановка задач, вибір необхідного числа експериментальних факторів, вибірка, визначення тривалості, фіксування даних). Програма педагогічного експерименту.

Зміст обґрунтування науково-дослідної роботи. Методи зведення й обробки результатів експериментальних досліджень: статистичні, графічні, табличні. Оформлення таблиці та її розміщення у науковій праці. Оформлення графічних залежностей у вигляді графіків та діаграм. Математичні методи опрацювання результатів дослідження. Вимоги до оформлення наукових праць.

Тема 6. Система запобігання та виявлення академічного плагіату у науково-дослідній діяльності здобувачів вищої освіти і науково-педагогічних працівників

Сутність та різновиди академічного плагіату. Система запобігання академічного плагіату у науково-дослідній діяльності здобувачів вищої освіти і науково-педагогічних працівників. Порядок перевірки наукових і навчально-методичних праць на академічний плагіат. Програмно-технічні засоби для перевірки робіт на унікальність (оригінальність). Критерії перевірки робіт на унікальність та виявлення академічного плагіату. Відповідальність за академічний плагіат і організацію роботи з метою його виявлення.

Тема 7. Технологія проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з навчальних дисциплін, напрямів та спеціальностей

Сутність, мета, завдання Всеукраїнської студентської олімпіади з навчальних дисциплін, напрямів та спеціальностей. Етапи організації та проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з напрямів та спеціальностей. Умови проведення Всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності. Програма проведення II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності. Етапи підготовки та вимоги до учасника II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності. Підведення підсумків та аналіз результатів проведення II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності.

Тема 8. Технологія написання наукових видань

Наукове видання: поняття, основні види. Тези наукової доповіді (повідомлення). Наукова доповідь (повідомлення).

Наукова фахова стаття: структура, обсяг, вимоги до змісту та оформлення. Вимоги до оформлення автореферату дисертації. Дисертація: поняття, основні види, вимоги до оформлення. Монографія: структура, обсяг, вимоги до змісту та оформлення. Методика підготовки та оформлення наукового видання.

Тема 9. Технологія написання навчальних видань

Навчальне видання: поняття, основні види. Види, структура, вимоги до змісту підручників. Види, структура, вимоги до змісту посібників. Методика підготовки та оформлення навчального видання. Порядок рекомендації навчальної, навчально-методичної літератури, засобів навчання і навчального обладнання до використання в освітньому процесі закладів вищої освіти.

**МАТЕРІАЛИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНСПЕКТУВАННЯ**

1. Класифікація методів наукового дослідження. Характеристика основних підходів до класифікації методів дослідження.
2. Об'єкт і предмет дослідження. Пояснити характер зв'язку об'єкта та предмета дослідження. Навести приклади.
3. Розкрити поняття „методика наукового дослідження”.
4. Розкрити поняття „методологія наукового дослідження”, „методологія педагогіки”.
5. Мета дослідження. Конкретизація мети у завданнях дослідження. Навести приклади.
6. Етапи наукового дослідження. Підбір методів до завдань, що реалізуються в ході кожного етапу дослідження.

Критерії контролю та оцінювання результатів навчання	Семестрові завдання	Бали	Критерії оцінювання																									
	Практичні (семінарські) заняття	25	Студент дає абсолютно правильні відповіді на теоретичні питання з викладенням оригінальних висновків, отриманих на основі програмного додаткового матеріалу та нормативних документів. При виконанні практичного завдання студент застосовує системні знання навчального матеріалу, передбачені навчальною програмою.																									
	Реферат	20	Виконані всі формальні вимоги до написання і захисту реферату: витриманий обсяг, дотримані вимоги до зовнішнього оформлення. Проблема позначена, але не достатньо обґрунтована і актуальність, зроблений короткий аналіз різних точок зору на проблему й викладена власна позиція. Сформульовані висновки, тема розкрита достатньо повно, дані правильні відповіді на додаткові питання.																									
	Презентація	15	У презентації відображено глибоке розуміння та усвідомлення матеріалу, творчий підхід до поставлених задач. Під час аналізу-інтерпретації зроблені самостійні висновки, аргументація висловлене власне ставлення до проблеми. Малюнки, звуки, фото, анімації – у кількості, виправданій змістом презентації. Робота виконана творчо самостійно. Презентація характеризується оригінальністю																									
	Залік	40	Максимальний бал ставиться, коли студент дав всі правильні відповіді																									
	Разом	100																										
Навчальні досягнення студентів із дисципліни: «Теорія та методика наукових досліджень» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100. Шкала оцінювання: національна та ECTS <table><tr><th rowspan="2">Сума балів за всі види навчальної діяльності</th><th rowspan="2">Оцінка ECTS</th><th colspan="2">Оцінка за національною шкалою</th></tr><tr><th>для екзамену, курсового проекту (роботи), практики</th><th>для заліку</th></tr><tr><td>90–100</td><td>A</td><td>відмінно</td><td rowspan="5">зараховано</td></tr><tr><td>82–89</td><td>B</td><td rowspan="2">добре</td></tr><tr><td>75–81</td><td>C</td></tr><tr><td>64–74</td><td>D</td><td rowspan="2">задовільно</td></tr><tr><td>60–63</td><td>E</td></tr><tr><td>35–59</td><td>FX</td><td>незадовільно з можливістю повторного складання</td><td>не зараховано з можливістю повторного складання</td></tr></table>					Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку	90–100	A	відмінно	зараховано	82–89	B	добре	75–81	C	64–74	D	задовільно	60–63	E	35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою																										
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку																									
90–100	A	відмінно	зараховано																									
82–89	B	добре																										
75–81	C																											
64–74	D	задовільно																										
60–63	E																											
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання																									

	<table><tr><td>0–34</td><td>F</td><td>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</td><td>не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</td></tr></table> Для визначення рейтингу студента (слухача) із засвоєння дисципліни R_{дис} (до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу студента (слухача) з навчальної роботи R_{НР} (до 70 балів): R_{дис} = R_{НР} + R_{АТ}. До заліку допускаються студенти, які відвідували лекційні та практичні заняття, опрацювали рекомендований мінімум навчальних завдань, прозвітували про самостійну роботу, накопили 60 балів протягом одного семестру. Важливою передумовою допуску до заліку є відпрацювання пропущених лекційних занять. Контроль проводиться, як правило, шляхом письмового виконання індивідуальних завдань із подальшою перевіркою їх викладачем та оголошення оцінки. У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів з курсу: «Теорія та методика наукових досліджень» застосовуються такі методи: - методи усного контролю: індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда; - методи письмового контролю: модульна контрольна робота; - методи самоконтролю: самооцінка, самоаналіз.	0–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни
0–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни		
Інша інформація про дисципліну (технічне та програмне забезпечення дисципліни тощо)	<i>Політика щодо академічної доброчесності.</i> Усі види письмових робіт перевіряються на наявність плагіату і є такими, що виконані при наявності не менше 80% оригінальності авторського тексту. Списування під час виконання письмових контрольних видів робіт заборонено. Користуватися мобільними пристроями під час проведення різних видів контролю успішності, дозволяється лише з дозволу викладача. Положення про академічну доброчесність в ЗУІ Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освіти в ЗУІ Методичне забезпечення • підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники, наукові періодичні видання; • плани-конспекти лекцій, практичних занять; – індивідуальні семестрові завдання та методичні рекомендації для самостійної роботи студентів; • мультимедійні презентації до навчальних занять; навчальні відеофільми.				
Рекомендовані джерела (основна та допоміжна література), електронні інформаційні ресурси	Основна література Базова 1. Радченко І. А. Методологія і методика наукових педагогічних досліджень. Умань: УніверсУМ, 2019. 104 с. 2. Радченко І. А. Теорія і практика наукових досліджень. Умань: УніверсУМ, 2021. 104 с. 3. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень. Слово, 2019. 239 с.				

4. Надикто В. Т. Основи наукових досліджень. Херсон: Олді-Плюс, 2019. 267 с.
5. Чирва Г. Методологія та організація наукових досліджень / укладач Чирва Г. Умань: Візаві, 2018. 188 с.
6. Ніколаєнко С. М. наукові дослідження в університетах – визначальний чинник зростання якості освіти. Прок-Бізнес, 2017. 175 с.
7. Кузь В. Г. Організація педагогічного дослідження. Знання України, 2016. 48 с.

Допоміжна

8. Колесников О. В. Основи наукових досліджень. Центр учбової літератури, 2018, 328с.
9. Коханко О. М. Основи науково-педагогічних досліджень. Хмельницький: ХНУ, 2020. 254 с.
10. Красноштан І. В. Основи наукових досліджень в біології. Умань: Жовтий, 2019. 131 с.
11. Лавриченко Н. Методологічні аспекти порівняльно-педагогічних досліджень. *Школа освіти*. 2016. № 2. С. 17–23.
12. Зязюн І. А. Концептуально-методологічні та дидактичні підходи до наукового дослідження педагогічної освітньо-виховної проблематики: монографія. *Діагностика і розвиток педагогічної майстерності у професійних навчальних закладах*: колективна монографія. Педагогічна думка, 2007. С. 3–77.
13. Курило В. С. Дисертаційна робота як форма педагогічного дослідження. Тернопіль, 2007. 78 с.
14. Гончаренко Семен Устимович. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. для студ., магістрів, аспірантів і викладачів вищих навч. закл. / Гончаренко Семен Устимович, Олійник Павло Миколайович Федорченко Володимир Кирилович та інш. / Семен Устимович Гончаренко (ред.), Павло Миколайович Олійник (ред.). – К. : Вища школа, 2003. – 323с.
15. Ковальчук Володимир Володимирович. Основи наукових досліджень: навч. посібник / Ковальчук Володимир Володимирович, Моїсєєв Лєв Михайлович. / АПН України; Південний науковий центр. – 2. вид., перероб. і доп. – К.: Видавничий дім "Професіонал", 2004. – 206с.
16. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень: навч. посіб. для вищ. пед. закл. освіти / Сидоренко В. К., Дмитренко П. В – К. : РННЦ "ДІНІТ", 2000. – 260с.

Інформаційні ресурси

1. Логіка і методи педагогічних досліджень. [Www.tspu.edu.](http://www.tspu.edu.ua/kurs/4/Lekcii/Lec2.html) /З. 06. 2008/
2. Басманов Є.І. ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ: Навчально-методичний посібник з основ наукових досліджень, виконання курсових і кваліфікаційних

робіт для студентів спеціальності. /З. 06. 2008/
<http://www.basmanov.sky.net.ua/Ukr/eksozgeogr.html>

3. Г.В.Беленька. КУРСОВА, БАКАЛАВРСЬКА, МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА ЯК СТУПЕНІ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ СТУДЕНТА. Бердянський державний педагогічний університет. /З. 06. 2008/ © 2003-2007 Бердянський державний педагогічний університет, 71100, Україна, Запорізька обл., м.Бердянськ, вул.Шмідта, 4
[Http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_2_2005/21](http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_2_2005/21)

4. Свіренко Ж.С. Гуманітаризація вищої освіти як соціально-педагогічна проблема. Педагогіка №1'2004. /З. 06. 2008/ © 2003-2007 Бердянський державний педагогічний університет, 71100, Україна, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул.Шмідта, 4.
[Http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_1_2004](http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_1_2004)

5. Основні напрями досліджень. Академія педагогічних наук України. /З. 06. 2008/ Академія педагогічних наук України вул. Артема, 52-А, Київ, 04053, Україна
<http://www.apsu.org.ua/ua/science/direction/>

6. НАУКОВА РОБОТА. Library.tup. /З. 06. 2008/
http://library.tup.km.ua/inf_res/bibliogr/hi_sc/2003/nauk.htm

7. Фіцула М.М. Педагогіка. Інтернет-магазин «bookstore.net.ua» /З. 06. 2008/
<http://bookstore.net.ua/moreinfo.php?Bookid=9>

8. Наукові дослідження — шлях до розв'язання проблем педагогіки. Ua.textreferat. /З. 06. 2008/
<http://ua.textreferat.com/referat-12845.html>